

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خواف)

علی اکبر عنابستانی¹، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران
ام‌البین هراتی، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران

چکیده

با گذشت بیش از سه دهه از شروع اجرای طرح‌های هادی در نواحی روستایی کشور و اندوختن تجربه، لازم است بدانیم که اجرای این‌گونه طرح‌ها چه نتایج و پیامدهایی را برای جامعه روستایی کشور به همراه داشته است. این پژوهش، ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج طرح‌های هادی روستایی را در شهرستان خواف مورد توجه قرار داده است. روش تحقیق در این مطالعه، توصیفی-تحلیلی است که بخش عمده‌ای از داده‌های آن بر اساس مطالعات میدانی، از طریق پرسشنامه با حجم نمونه 253 نفر در 10 سکونتگاه روستایی که از اجرای طرح هادی آن‌ها 10 سال می‌گذرد، صورت گرفته است. روایی صوری پرسشنامه توسط کارشناسان مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن با انجام پیش‌آزمون و تحلیل داده‌های پرسشنامه مذکور و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (0/850) مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی از نظر تناسب با نیازهای جوامع روستایی، فقط با نیازهای کالبدی همخوانی دارد و مقدار آماره t برای بعد کالبدی در روستا برابر با 15/153 هست، پس با اطمینان 95 درصد می‌توان گفت که در زمینه شاخص‌های کالبدی، روستاییان بیش‌ترین اظهار رضایت را از اجرای طرح کاربری‌های پیشنهادی داشته‌اند. در مقابل نیز مقدار آماره t برای بعد اجتماعی برابر با 8/344- هست که نشان می‌دهد به شاخص‌های اجتماعی در تهیه و اجرای طرح‌های هادی توجه چندانی نشده و مردم در این زمینه کمترین میزان رضایت را داشته‌اند.

کلمات کلیدی: نیازهای اقتصادی، نیازهای کالبدی، نیازهای اجتماعی، نیازهای اکولوژیک، طرح هادی

مقدمه

با نگاهی به برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، می‌توان پراکندگی فکری و نظری را در برنامه‌ریزی یافت. برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، فاقد نظریه مبنایی و پایه‌ای است. ایران، تجربه نسبتاً طولانی در برنامه‌ریزی دارد؛ ولی این تجربه هیچ‌گاه بر مبنای نظریه برنامه‌ریزی درون‌زا شده در کشور نبوده است و دخالت حداکثری دولت در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، موجب حذف مشارکت مردم و نهادهای محلی، ناهماهنگی در فرآیند برنامه‌ریزی و خدمات رسانی و افزایش هزینه‌ها، هدر رفتن سرمایه‌های انسانی و مالی و اجتماعی و سرانجام ایجاد شکاف و نارضایتی را میان مردم روستا دامن زده است (زاهدی و همکاران، 1391). لذا برنامه‌ریزی‌ها آنگونه که می‌بایست نتوانسته است پاسخ‌گوی نیازهای اساسی جامعه روستایی باشد. به همین خاطر در زمینه‌های مختلف به ویژه تخصیص امکانات کافی و ارائه خدمات گوناگون اقتصادی و اجتماعی به عنوان زیر بنای لازم برای تحول و توسعه روستاها توفیقی به دست نیامده است (سازمان برنامه و بودجه، 1378). به سخن دیگر، تجربیات نشان می‌دهد که به دلیل فقدان چارچوب نظری سیستمی و جامع در برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، مردم روستاها از بسیاری از فعالیت‌های توسعه‌ای محیط زندگی شان کنار گذاشته شده‌اند. طرح‌های هادی روستایی از جمله طرح‌هایی است که با چنین دیدگاهی و با الگوی برنامه‌ریزی جامع، بر اساس نظم دهی کالبدی و عملکردی روستا به همراه پراکنش معنادار کاربری‌ها شکل می‌گیرند. این طرح‌ها همچنین زمینه توسعه و عمران، به همراه تأمین عادلانه امکانات و ایجاد تسهیلات لازم به منظور بهبود مسکن روستاییان و هدایت وضعیت کالبدی روستا را به عهده‌دارند (عزیزی، 1387). در بحث مطالعات کالبدی طرح هادی، موضوعات مختلفی بررسی می‌شود که مهم‌ترین آن کاربری اراضی در سطح روستاهاست.

هر مکان روستایی با توجه به میزان و تراکم جمعیت ساکن در آن، باید عملکردها و کارکردهای مختلف و کاربری‌های گوناگون جهت پاسخگویی به نیازهای جمعیت را در خود داشته باشد؛ زیرا کاربری‌های روستایی هر کدام به نوعی می‌تواند پاسخگوی نیازهای

روزمره ساکنان روستایی باشد و لازم است هر عملکرد در مکان مناسب خود قرار گیرد تا کارایی بیشتری در رفع نیازمندی‌های مردم داشته باشد (یوسفی، 1380). همان طور که عنوان شد از جمله اقدامات مهمی که می‌تواند به تقویت و پایداری این گونه طرح‌ها کمک شایانی کند، آگاهی از نیازهای جوامع روستایی است. با ارزیابی نتایج اجرای این طرح‌ها از دیدگاه روستاییان، می‌توان نسبت به نیازهای روستاییان و نیز نقاط ضعف و قوت این طرح‌ها بعد از اجرای آن‌ها آگاهی یافته و از نتایج آن در برنامه‌ریزی آینده مدد گرفته شود تا بر میزان رضایتمندی جوامع روستایی از عملکرد آن‌ها در طرح‌های بازنگری افزوده گردد، لذا در فرآیند اجرایی شدن طرح مصوب که بعد از تهیه طرح‌های هادی روستایی و جا نمایی کاربری‌های مختلف در آن‌ها صورت می‌گیرد، توجه به بحث نیازها نیز به عنوان یکی از مراحل اساسی فرآیندهای مذکور به شمار می‌رود و کاربرد آن ضمن اصلاح خطاهای اجرایی طرح، به کاهش خطاهای برنامه‌ریزی و در نهایت به رضایتمندی جوامع که هدف نهایی طرح نیز هست، منجر می‌گردد. در نتیجه رفاه بیشتر ساکنان از طریق اجرایی شدن هرچه بهتر طرح‌ها، مطابق با نیازهای آنان تأمین شده و از خسارات و زیان‌های احتمالی وارده بر جامعه و هدر رفت سرمایه‌های اختصاص یافته از این بابت جلوگیری شود.

بنابراین، تحقیق حاضر با هدف شناخت و اولویت‌بندی نیازهای جوامع روستایی در زمینه کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی، به بررسی و شناخت نیازهای روستاییان در روستاهای نمونه در شهرستان خواف پرداخته است، تا بتوان با فعال کردن مردم روستا و مشارکت آن‌ها در تمام مراحل طرح‌های هادی روستایی، گامی در جهت اصلاح الگوی برنامه‌ریزی توسعه روستایی برداشت و در نهایت با افزایش رضایتمندی مردم و سطح رفاه ساکنان، از نتایج طرح به توسعه روستایی دست یافت. در همین راستا، سؤال اساسی تحقیق حاضر این است که: کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی روستایی به چه میزان با نیازهای جامعه روستایی همخوانی داشته و رضایت روستاییان را در پی داشته است؟

پیشینه تحقیق

تاکنون طرح‌های هادی روستایی عمدتاً بر اساس الگوی برنامه‌ریزی طرح جامع تهیه و اجرا شده و در زمینه تهیه این طرح‌ها کمتر به نیازهای جوامع ذی نفع توجه گردیده است؛ لذا در حال حاضر که این طرح‌ها با نارسایی‌هایی مواجه شده، موضوع مشارکت مردم و توجه به نیازهای جوامع مورد توجه قرار گرفته است، اما تحقیقات زیادی با این موضوع صورت نپذیرفته و فقط در برخی تحقیقات به این موضوع به شکل نیازسنجی از ساکنان نواحی روستایی اشاره گردیده است:

شارع پور (1370)، در پایان‌نامه خود به ارزیابی «اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح بهسازی روستایی در روستاهای استان آذربایجان شرقی» پرداخته است و عواملی چون عدم شناسایی خوب نیازهای اولیه روستاییان توسط طرح، طولانی شدن مدت اجراء، محدود شدن مشارکت روستاییان به کمک مالی آن‌ها و ناهماهنگی بین افراد دست‌اندرکار طرح را مهم‌ترین علل ناکامی این طرح‌ها معرفی می‌کند. علیمردانی (1371) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به «ارزیابی طرح‌های هادی روستایی» پرداخته است، از نتایج این مطالعه می‌توان به عدم آگاهی و آشنایی تهیه‌کنندگان طرح از اوضاع و احوال اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی روستاها از یک طرف، کمبود بودجه و اعتبارات کافی جهت اجرای طرح و عدم مشارکت فعال مردم اشاره نمود. موسوی قهدریجانی (1383) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد به «ارزیابی اثرات طرح‌های هادی در استان اصفهان» پرداخته که مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق عبارت‌ند از: ضعف مشارکت روستاییان، نقش ضعیف بهسازی در عرصه امکانات و عدم موفقیت در کنترل مهاجرت. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (1388)، به تدوین کتابی تحت عنوان «ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی» پرداخته است. در مجموع و با توجه به نتایج کتاب می‌توان گفت که طرح هادی از نقطه نظر ارزشیابی اجتماعی و اقتصادی و کالبدی در حد مطلوب هست. تقیلو و خسرو بیگی برچلویی (1388) با «ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستائیان با مطالعه موردی شهرستان کمیجان، استان مرکزی» به این

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 145

نتیجه رسیدند که میانگین عملکرد طرح هادی در ابعاد مختلف کمتر از حد مورد انتظار است که این خود حاکی از ناهمگونی نظرات روستاییان نسبت به عملکرد طرح‌های هادی است. درست و همکاران (1392) «ارزیابی میزان تحقق‌پذیری طرح‌های هادی از دیدگاه روستاییان در روستاهای شهرستان لردگان» را بررسی کرده و نتایج حاکی از آن بوده که در بعد زیست‌محیطی و کالبدی - اجتماعی عملکرد این طرح‌ها خوب ارزیابی شده؛ ولی در بعد اقتصادی، عملکرد طرح‌ها مطلوب نبوده است.

از جمله تحقیقات دیگری که در ارزیابی اثرات طرح هادی روستایی انجام شده می‌توان به: «بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در غرب گیلان»، توسط جمشیدیان (1384)؛ «بررسی اثربخشی اجرای طرح‌های هادی روستایی در بخش زیرخان نیشابور»، توسط غیور مداح (1385)؛ «ارزیابی اجرای طرح هادی روستایی، پژوهشی در روستای سربالا در شهرستان تربت حیدریه»، توسط جوانی و بستانی (1390) و ... اشاره کرد.

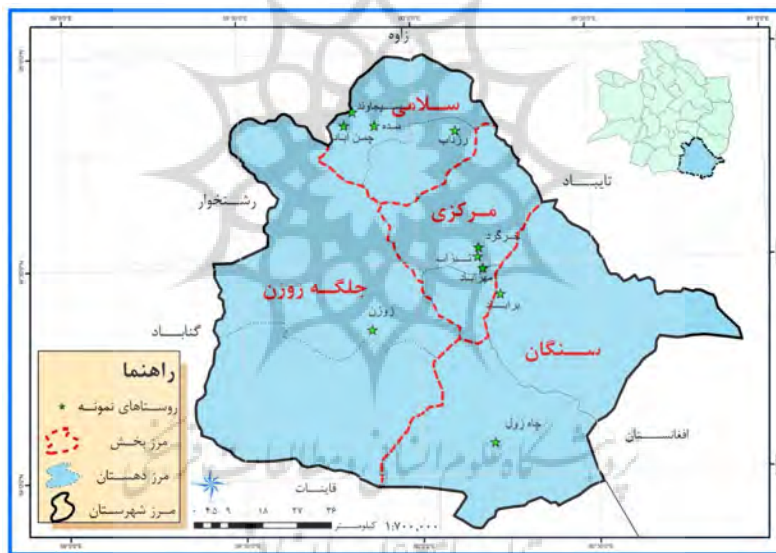
با وجود این‌که اخیراً پژوهش‌های زیادی در زمینه ارزیابی اثرات طرح‌های هادی روستایی صورت گرفته؛ ولی در زمینه کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی مطالعه‌ای صورت نگرفته است. در این تحقیق نیز با استفاده از تجارب قبلی مرتبط با این کار به تجزیه و تحلیل کاربری‌های وضع موجود و کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی در روستاهای نمونه در منطقه مورد مطالعه پرداخته و میزان رضایتمندی جوامع روستایی از اجرای این کاربری‌ها را بررسی خواهیم کرد.

داده‌ها و روش‌ها

محدوده مورد مطالعه

خواف، از شهرستان‌های مرز استان خراسان رضوی هست که در 250 کیلومتری جنوب شرقی مشهد و مرز شرقی ایران هم‌جوار با افغانستان در یک دشت نسبتاً وسیع واقع شده است. با توجه به شکل 1، این شهرستان از شمال به شهرستان‌های تربت حیدریه و تایباد، از

شرق به افغانستان، از جنوب به قائن و از غرب به گناباد و رشتخوار محدود گردیده است. وسعت شهرستان حدود 9250 کیلومتر مربع است. شهرستان خواف، طبق سرشماری سال 1390 دارای 65494 نفر جمعیت روستایی است که در 86 نقطه روستایی استقرار یافته‌اند و از این تعداد در 21 روستا طرح هادی به مرحله اجرا رسیده است؛ لذا در این تحقیق برای اینکه امکان مقایسه بیشتر و بررسی دقیق تر نتایج فراهم باشد، سعی شد روستاهایی را به عنوان نمونه انتخاب کنیم که از تاریخ اجرای طرح هادی روستایی در آن‌ها حدود 10 سال گذشته باشد. با توجه به مطالعاتی که در پیشینه این طرح‌ها انجام شد، تعداد 10 روستا به شرح جدول شماره 1 مشخص گردید که تقریباً 10 سال از اجرای طرح هادی در این روستاها می‌گذرد (استانداری خراسان رضوی، 1392).

شکل 1. نقشه موقعیت روستاها در تقسیمات سیاسی شهرستان خواف.

روش‌شناسی تحقیق

روش یا طرح مطالعه را می‌توان راه‌ها یا فنونی تعریف کرد که محقق بر اساس موضوع و هدف مطالعه، انتخاب کرده و در جریان فعالیت‌های مطالعاتی خود از دستورات و قواعد منطقی علمی آن روش، پیروی می‌کند (اسماعیلیان، 1380). روش تحقیق در این نوشتار بر

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 147

اساس هدف از نوع کاربردی و بر اساس ماهیت، توصیفی - تحلیلی است. مبانی تئوری آن بر اساس مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و بازدید میدانی و مراجعه به سازمان‌ها و ارگان‌های مربوطه انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش حاضر را خانوارهای ساکن در 10 روستای نمونه که از اجرای طرح هادی در آن‌ها حداقل 10 سال گذشته است، تشکیل می‌دهد (N=4755) (سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1390). در مرحله بعد، جهت انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران (حافظ نیا، 11387) با خطای استاندارد 5 درصد و ضریب اطمینان 95 درصد استفاده شده است. بر این اساس، حجم نمونه شامل 253 نفر از سرپرستان خانوار برآورد شده است. برای گردآوری اطلاعات از شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی استفاده گردیده است.

$$n = \frac{\frac{f^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{f^2 pq}{d^2} - 1} = \frac{\frac{1.95^2 * 0.5 * 0.5}{0.06^2}}{1 + \frac{1}{4755} * \left(\frac{1.95^2 * 0.5 * 0.5}{0.06^2} - 1 \right)} = 253$$

بنابراین در پاسخگویی به سؤال اساسی پژوهش حاضر می‌توان این فرضیه را مطرح کرد

که:

به نظر می‌رسد کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی روستایی با نیازهای جوامع روستایی هم‌خوانی داشته و زمینه‌ساز جلب رضایت مردم شده است.

بنابراین برای بررسی این فرضیه، ابعاد و اشکال نیازمندی‌های جامعه روستایی را که مرتبط با عملکرد کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستاهای نمونه هست با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای مورد بررسی قرار داده‌ایم تا میزان رضایت‌مندی روستاییان را از اجرای این کاربری‌های مصوب در روستای مورد سکونت آن‌ها بسنجیم. هم‌چنین تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

جدول 1. برآورد حجم نمونه روستاهای شهرستان خواف طبق فرمول کوکران

نام روستا	خاتوار (1390)	مطالعات اولیه	بازنگری	سال اجرا	حجم نمونه
برآباد	1005	1379	1382	1384	46
سده	1014	1381	-	1383	43
زوزن	626	1375	1383	1385	28
مهرآباد	524	1381	-	1384	24
چمن آباد-ولی آباد	749	1373	1383	1374	35
خرگرد	361	1375	1382	1379	19
چاه زول	257	1382	-	1383	12
تیزآب	266	1382	-	1385	14
سیجاوند	310	1382	-	1385	12
رزدآب	392	1382	-	1386	20
جمع	4755	-	-	-	253

مأخذ: مرکز آمار ایران، 1390 و یافته‌های پژوهش، 1392

شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش

ابزار مورد مطالعه در این پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته‌ای است که برای سنجش میزان روایی و پایایی آن از 35 پرسشنامه به عنوان یک مطالعه مقدماتی در 4 روستای خارج از منطقه مورد مطالعه استفاده شد. جهت روایی پرسشنامه، از نظر اساتید و متخصصین در این زمینه و برای به دست آوردن میزان پایایی شاخص‌های تحقیق، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است.

ضریب قابلیت اعتماد یک آزمون دامنه‌ای از صفر (عدم ارتباط) تا 1+ (ارتباط کامل) را نشان می‌دهد که می‌تواند با توجه به شرایط آزمودنی‌ها متفاوت باشد. هر چه ضریب به عدد یک نزدیک‌تر باشد قابلیت اعتماد آن افزایش می‌یابد. بدیهی است هر قدر شاخص آلفای کرونباخ به 1 نزدیک‌تر باشد، همبستگی درونی بین سؤالات بیشتر و در نتیجه پرسش‌ها همگن‌تر خواهند بود. کرونباخ ضریب پایایی 45% را کم، 50% تا 75% را متوسط و قابل قبول و ضریب 75% تا 95% را زیاد پیشنهاد کرده است. بدیهی است در صورت پایین

ارزیابی میزان رضایتمندی روستائیان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 149
 بودن مقدار آلفا، بایستی بررسی شود که با حذف کدام پرسش‌ها مقدار آن را می‌توان
 افزایش داد. در اینجا ضریب پیش‌آزمون برای پرسشنامه (0/850) به دست آمد. برای
 متغیرها هم به شرح جدول 2 پایایی‌ها حاصل شد که همگی آن‌ها تأیید گردید.

جدول 2. ضرایب آلفای کرونباخ جهت پایایی متغیرهای تحقیق

نام متغیر	معرف‌ها	تعداد گویه‌ها	مقدار آلفا	نتیجه
نیازهای اقتصادی	اشتغال و درآمد	7	0/725	تأیید پایایی
نیازهای فیزیکی - کالبدی	کاربری پایدار، مسکن مناسب و بهبود شبکه معابر	9	0/618	تأیید پایایی
نیازهای اجتماعی	جلب اعتماد مردم، نظارت بر طرح، کاهش روند مهاجرت، مشارکت و آگاه‌سازی از اهداف طرح	12	0/674	تأیید پایایی
نیازهای اکولوژیک	ایمنی در ساخت و سازها، بهداشت و زیبا سازی محیط	8	0/750	تأیید پایایی
کل	-	36	0/850	تأیید پایایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق (1392)

مبانی نظری

طرح هادی روستایی

روستا و جامعه روستایی، بخش مهمی از جوامع در حال توسعه را تشکیل می‌دهد. می‌دانیم که بسیاری از روستاهای کشور در گذر از تاریخ و فراز و نشیب‌های حاصل از آن به دلیل فرسودگی در بدنه و پیکر خود با مسائلی مانند مشکل در عبور و مرور، نامناسب بودن بافت کالبدی و مسکونی، غیربهداشتی بودن محیط زیست، نابسامانی در رشد فضایی و کمبود تجهیزات عمومی و مهم‌تر از همه خالی شدن روستاها از جمعیت و مهاجرت آنان به نقاط سکونت‌ی دیگر روبه‌رو هستند (مطیعی لنگرودی و سنخایی، 1388). یکی از طرح‌هایی که در خصوص بهبود وضعیت کالبدی روستاهای کشور به ویژه موارد یادشده

تهیه و به مرحله اجرا در می‌آید، طرح هادی است. طرح هادی به عنوان یک متغیر بیرونی، وارد روستا می‌شود و بر ساختارهای روستا اثر می‌گذارد. این ساختارها شامل ابعاد چهارگانه فیزیکی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی روستا است. طرح هادی با مبنای تغییر و تحول در ساختار فیزیکی کالبدی بخشی از فرآیند توسعه روستایی به شمار می‌رود؛ زیرا خطوط اصلی این طرح‌ها در قالب تغییرات بیرونی یا کالبدی روستا خلاصه می‌شود. بنابراین تنها در چارچوب این تغییرات نمی‌توان به توسعه دست یافت و تنها به بهبود وضع موجود در ابعاد مختلف می‌انجامد (عنابستانی و اکبری، 1390).

آنچه که در کشور ما از آن به نام طرح هادی نام برده می‌شود، طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌کند (دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، 1383). با بیان مختصر می‌توان طرح هادی را «طرح تجدید حیات و هدایت روستا با لحاظ ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی دانست» (آسایش، 1383). امروزه طرح هادی روستایی، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است. این طرح‌ها از جمله طرح‌های عمران روستایی است که می‌تواند نقش بنیادی و زیربنایی در توسعه همه جانبه مناطق روستایی داشته باشد. این طرح، با استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های خود می‌تواند زمینه‌ساز بهبود تسهیلات عمومی و رفاهی و بهبود وضعیت زندگی روستاییان و مشارکت آنان گردد. این طرح‌ها عمدتاً جنبه‌های کالبدی روستاها را مورد توجه قرار می‌دهند و بخش عمده قابل اجرا یا اجرا شده طرح‌های هادی روستاهای کشور نیز جنبه کالبدی دارند. که البته اجرای طرح هادی روستایی به منزله یک مداخله کالبدی، روستاها را از ابعاد مختلف (زیست محیطی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و مدیریتی - نهادی) متأثر ساخته، دست‌خوش تغییر و تحول کرده است (عزیزپور و همکاران، 1390).

➤ در قالب این طرح وضعیت فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، جمعیتی و فرهنگی کل روستا در ارتباط با حوزه نفوذ و سطوح بالاتر خود بررسی، ساماندهی و برنامه‌ریزی می‌شود (سرتپی پور، 1379). به طور کلی اهداف طرح‌های هادی روستایی عبارت است از:

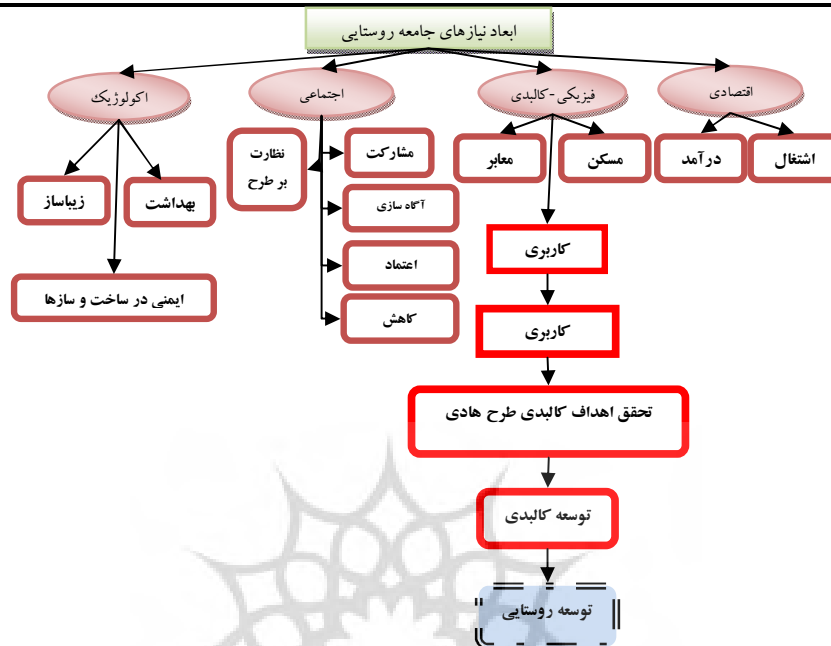
- ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛
- تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی، رفاهی؛
- هدایت وضعیت فیزیکی روستا؛
- ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستاییان و خدمات محیطی و عمومی (آسایش، 1383).

طرح‌های هادی روستایی با شروع برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی فعالیت خود را به طور گسترده آغاز کرد. از شروع برنامه اول تا پایان سال 1391 بالغ بر 29169 طرح هادی روستایی تهیه شده است که از این تعداد فقط طرح‌های هادی در 13103 روستا به مرحله اجرا رسیده است. با توجه به این‌که طرح‌های هادی روستایی از افق ده ساله برخوردار است، بعضاً هنوز با سپری شدن زمان پیش‌بینی شده در افق طرح به مرحله اجرا نرسیده است و به دنبال تحولات جمعیتی و تغییر شرایط مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی روستاها، طرح‌های تهیه شده نیازمند بازنگری و به هنگام سازی هستند. بدین منظور «بازنگری طرح‌های هادی» در این‌گونه روستاها تهیه می‌گردد. در جریان روند تهیه این طرح‌ها، ضمن نقشه‌برداری مجدد و انجام مطالعات آماری و میدانی، کلیه اطلاعات روستاها به هنگام گردیده و بر مبنای شرایط جدید، برای یک دوره ده ساله دیگر برنامه‌ریزی و طراحی می‌شوند. بر این اساس تا پایان سال 1391، برای تعداد 4027 روستا طرح بازنگری تهیه شده است (<http://www.bonyad maskan.ir>).

ضرورت توجه به نیازهای انسان در تهیه طرح‌های هادی

توسعه معطوف به نیازهای انسان است. مکاتب مختلف متناسب با چارچوب نظری و اهداف خود نیازها را به انواع مختلف شناسایی و اولویت‌بندی می‌کنند. از مهم‌ترین نیازهای

انسان می‌توان به عاطفه و عشق، اوقات فراغت و تفریح، آموزش و تعلیم و تربیت، آزادی و امنیت، مسکن مناسب، زیبایی‌گرایی، حقوق سیاسی یا مشارکت و فرصت‌های اجتماعی، بهداشت و سلامتی، نیازهای اکولوژیک و کیفیت زندگی آینده و نیازهای ثانویه از جمله عدالت، توزیع درآمد و ثروت، امنیت اجتماعی و شرایط کار و اشتغال و ... اشاره کرد (عبدی نژاد، 1383). ملاحظه می‌گردد که «بهبود کیفیت زندگی انسان»، هدف اصلی توسعه قلمداد می‌شود. توسعه با توجه به ماهیت فرآیندی خود یک امر نسبی است و کیفیت زندگی روستاییان مناسب با امکانات و پتانسیل‌های موجود و سطح توسعه‌یافتگی عمومی کشور می‌تواند در جوامع مختلف متغیر باشد. اما آنچه که قطعی است، نخستین گام در فرآیند توسعه توجه به «نیازهای انسانی» هست تا انسان روستایی و محیط روستا برای شروع فعالیت‌های توسعه‌ای مهیا شوند. این امر مستلزم مشارکت مردم در تمام مراحل تهیه طرح‌های هادی روستایی هست (بدری و عبدی نژاد، 1391). هم‌چنان که قبلاً بیان شد مشارکت روستاییان در زمینه برنامه‌ریزی روستایی در قالب طرح‌های هادی روستایی متجلی می‌شود و می‌توان گفت مشارکت مردمی، کلید اصلی موفقیت برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌هاست. در واقع برای هر طرحی ابتدا باید مشخص شود افراد چه نیازهایی دارند و اولویت با کدام‌یک از نیازها هست، سپس با مشارکت و نظرات خود افراد در پی رفع این نیازها برنامه‌هایی را تهیه و اجرا کرد.

شکل 2. الگوی ارزیابی دلایل تحقق‌پذیری کاربری‌های پیشنهادی

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی پاسخگویان

بررسی‌های اولیه نشان داد که از تعداد 253 نفر نمونه مورد نظر در کل روستاهای مورد بررسی، حدود 63 درصد یعنی 158 نفر مرد و 37 درصد دیگر پاسخگویان زن بوده‌اند. که 88 درصد پاسخگویان متأهل و تنها 12 درصد یعنی 32 نفر آن‌ها مجرد بوده‌اند. میانگین سنی افراد مورد مطالعه در مناطق روستایی مورد مطالعه نشان می‌دهد که اکثر آن‌ها یعنی تعداد 83 نفر در گروه سنی 30-40 سال و کمترین آن‌ها تعداد 28 نفر از پاسخگویان زیر 20 سال را تشکیل داده‌اند. نتایج نشان داد از نظر میزان تحصیلات، بیش‌ترین تعداد افراد مورد بررسی (31/7 درصد)، دارای تحصیلات دیپلم و کمترین آن‌ها (10/3 درصد) دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم و عالی‌تر بوده‌اند. نتایج بررسی وضعیت اشتغال بین افراد مورد مطالعه در مناطق روستایی مورد مطالعه نشان داد که اکثر پاسخگویان یعنی 70 نفر بیکار، 53

نفر کارگر، 64 نفر کشاورز، 38 نفر خدمات دولتی و کمترین آن‌ها یعنی 28 نفر در بخش خدمات خصوصی فعالیت دارند. و از نظر درآمد نیز اکثریت یعنی 45/6 درصد در گروه درآمدی 200-400 هزار تومان و فقط 7/9 درصد در گروه درآمدی بیش از 600 هزار تومان قرار دارند.

بررسی دیدگاه روستاییان در رابطه با آثار طرح‌های هادی روستایی

الف/ اثرات اقتصادی: در زمینه نیازهای اقتصادی پاسخگویان به دو عامل اشتغال و درآمد اشاره می‌کنیم. در رابطه با تأثیر اجرای طرح‌های هادی بر اشتغال، نظر اهالی روستاهای مورد مطالعه را جویا شدیم و به این نتیجه رسیدیم که روستاییان معتقدند اجرای این طرح تأثیر چندانی بر اشتغال و درآمد آن‌ها نداشته است.

ب/ اثرات فیزیکی - کالبدی: در این رابطه به بررسی سه عامل ضرورت اجرای طرح در روستای مورد مطالعه، بهبود شبکه معابر و طراحی مساکن جدید در سمت توسعه روستا پرداخته‌ایم. درباره عامل اول اکثر روستاییان اظهار کردند که اکثر کاربری‌ها مورد استفاده اهالی قرار گرفته و ماهیت آن‌ها حفظ شده و پایدار مانده‌اند. در مورد عامل دوم، اظهار داشتند که اجرای طرح هادی باعث بهبود شبکه معابر و سهولت در رفت‌وآمد در روستا شده است. درباره عامل سوم، اکثر اهالی از طراحی مساکن جدید رضایت کافی داشتند و آن را برای روستا مناسب می‌دانستند.

ج/ اثرات اجتماعی: در رابطه با نیازهای اجتماعی به بررسی سه عامل جلب اعتماد و رضایت روستاییان، مشارکت و آگاه‌سازی آن‌ها از اهداف طرح اشاره کرده‌ایم. در مورد عامل اول به سه مسئله پرداخته‌ایم: اینکه چقدر اهالی روستا به آگاهی و میزان تجربه و مهارت اجراکنندگان طرح و نیز عملی شدن اهداف طرح هادی در روستای خود اعتماد داشته‌اند که در این رابطه اکثر اهالی نسبت به مهارت مجریان و اعمال اهداف طرح اعتماد داشته‌اند و نیز میزان رضایت آن‌ها از طرح زیاد بوده است. در بحث مشارکت و واگذاری

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 155
 زمین، اغلب همکاری اندکی از جانب اهالی صورت گرفته است و افراد در این رابطه رضایت چندانی از این موضوع نداشتند.

جدول 3. دیدگاه روستاییان در رابطه با اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی

متغیرها	گروه‌ها	میانگین	مقدار احتمال آزمون کای دو	۳۸	۳۰/۲	۳۱	۶/۳
اثرات اقتصادی	اشتغال زایی	3	0/000	3/6	29	30/2	6/3
	بهبود وضعیت درآمد و سطح رفاه در روستا	3/1	0/000	2	24/2	37/3	33/3
اثرات فیزیکی - کالبدی	کاربری پایدار	3/6	0/000	9/3	24/2	6/3	31/6
	سهولت عبور و مرور در روستا	4/2	0/000	3/5	4/3	7/9	43
	مسکن مناسب	3/6	0/000	13/6	3/6	35/2	30/2
اثرات اجتماعی	اعتماد به آگاهی و مهارت مجریان	3/6	0/000	15/5	4	31/3	43/1
	اعتماد به عملی شدن اهداف طرح	3/8	0/000	8/3	5/6	26/6	42/5
	مشارکت در اجرای طرح	2/7	0/000	-	23	52/9	9/5
	واگذاری املاک و اراضی در طرح	1/8	0/000	-	78/2	10/3	10/7
	آگاهی از اهداف طرح	2/7	0/000	-	56	21/4	13/1
	تمایل به ماندن در روستا	4/2	0/000	53/8	29/2	4/3	7/9
	وجود افراد ناظر بر اجرای طرح	2/6	0/000	1/6	30/4	25/3	17/8
اثرات اکولوژیک	گسترش بهداشت در روستا	3/8	0/000	9/4	-	23	41/4
	زیباسازی فضای روستا	3/4	0/000	5/3	22/2	8/4	39/8
	رعایت ایمنی در ساخت و سازها	4/2	0/000	18/5	-	3/1	34/2

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

د/ اثرات اکولوژیک: نیازهای اکولوژیک روستاییان شامل بهداشت، زیباسازی محیط و ایمنی در ساخت و سازها هست. در هر سه مورد روستاییان اظهار رضایت داشته‌اند.

بررسی میزان تناسب اجرای طرح‌های هادی با نیازهای جامعه روستایی

در این قسمت سعی بر این است تا دریابیم که در ارتباط با کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی چه نیازهایی برای روستاییان مطرح شده که این نیازها از چهار بعد مورد بررسی قرار گرفته و طبق بررسی‌های صورت گرفته، از نظر روستاییان، طرح هادی به کدام یک از این نیازها در کاربری‌های پیشنهادی توجه بیشتری مبذول داشته است؛ برای این کار از روش آزمون t استفاده شده و عدد 3 به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها با میانگین رضایتمندی از اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی مقایسه گردیده است. با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون t ساکنین در اکثر شاخص‌ها نسبت به عملکرد کاربری‌های پیشنهادی رضایت داشتند به جز در شاخص‌های اجتماعی همچون مشارکت، نظارت بر طرح و آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی در مورد اهداف طرح پیشنهادی که در این زمینه‌ها طرح‌های هادی نتوانسته رضایت مردم را جلب کند. به خصوص در بحث مشارکت باید بپذیریم که مردم هم دانش دارند و هم تجربه و باید از دانش و تجربه آن‌ها همراه با دانش علمی برای برنامه‌ریزی توسعه بهره بیشتری برد. در کشورهای جهان سوم به لحاظ وجود ساختار سیاسی متمرکز و بعضاً حکومت‌های غیر مردمی معمولاً اگر هم بحثی از مشارکت به میان آمده صرفاً مشارکت در اجرا مدنظر بوده است؛ در حالی که مشارکت صرفاً محدود به فراهم آوردن نیروی کار داوطلبانه نیست، بلکه دخالت مردم در تمام مراحل پروژه یعنی برنامه‌ریزی، اجرا، تقسیم منافع، نظارت و ارزیابی را شامل می‌گردد.

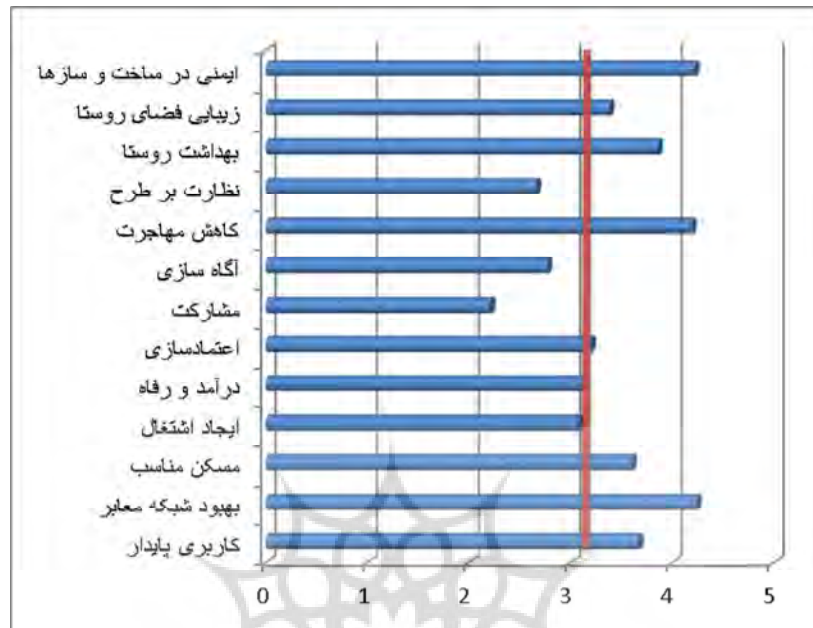
ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 157

جدول 4. ارزیابی میزان رضایت جوامع روستایی از کاربری‌های مصوب در طرح هادی

استاندارد آزمون = 3									شرح	
فاصله اطمینان 95 درصد اختلاف		مقیاس لیکرت	معداری سطح	مقیاس آزادی	مقدار	انحراف معیار	میانگین	تعداد		
پایین	بالا									
1/34	1/14	1/244	000	2	24/76	0/793	4/24	249	بهبود شبکه	بعد
0/710	0/50	0/609	00	2	11/93	0/809	3/60	251	مسکن مناسب	کالبدی - فضایی
0.20	-0.04	0.083	0/189	2	1/31	1/004	3/08	252	اشتغال	بعد
0/23	0/01	0/122	0/28	2	2/20	0/884	3/12	253	درآمد و	اقتصادی
0/33	0/06	0/201	0/003	2	2/96	1/081	3/20	253	اعتمادساز	بعد اجتماعی
-0/64	-0/93	-0/786	0/000	2	-10/7	11/69	2/21	253	مشارکت	
-0/10	-0/35	-0/229	0/000	2	-3/58	1/017	2/77	253	آگاه‌سازی	
1/33	1/05	1/193	0/000	2	16/70	1/136	4/19	253	کاهش	
-0/19	-0/48	-0/339	0/000	2	-4/51	1/196	2/66	253	نظارت بر	بعد زیست محیطی
0/99	0/74	0/869	0/000	2	13/92	0/993	3/86	253	بهداشت	
0/52	0/25	0/388	0/000	2	5/53	1/114	3/38	252	زیبایی	
1/28	1/16	1/221	0/000	2	40/63	0/478	4/22	253	ایمنی در	

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

تحلیل فضایی نتایج پژوهش در روستاهای مورد مطالعه، بالاترین درصد رضایتمندی از اجرای کاربری‌های پیشنهادی، در زمینه بهبود وضعیت معابر روستا و نیز توجه به ایمنی در ساخت و سازها بوده است. در بحث اصلاح شبکه معابر به دلیل وجود ماشین‌آلات جدید و لزوم رفت‌وآمد آن‌ها، عبور و مرور عابرین، جمع‌آوری آب‌های سطحی و فاضلاب‌ها و نیز حفظ بهداشت محیط، لزوم تسهیلات عبور و مرور در سطح روستاها ضروری است.

شکل 3. وضعیت ارزیابی رضایت از عملکرد کاربری‌های پیشنهادی نسبت به میانه نظری.

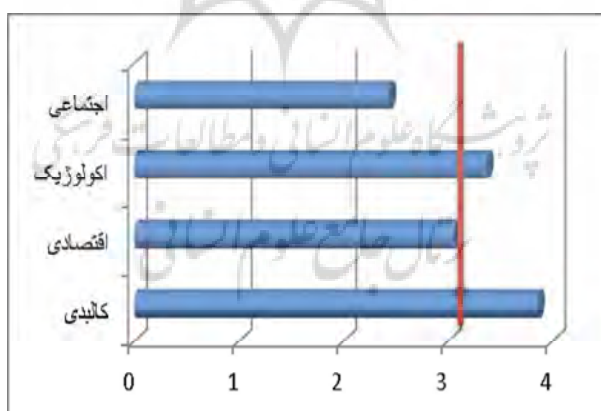
ارزیابی میزان رضایت‌مندی جوامع روستایی از کاربری‌های مصوب در طرح‌های هادی بر اساس جدول 8 مقدار آماره t برای بعد کالبدی در روستا، برابر با $15/153$ و مقدار سطح معنی‌داری برابر با $0/000$ که از $0/05$ کمتر است و با توجه به میانگین مربوط به آن که بیشتر از 3 هست، با اطمینان 95 درصد می‌توان گفت که در زمینه شاخص‌های کالبدی، روستاییان بیش‌ترین اظهار رضایت را از اجرای طرح کاربری‌های پیشنهادی داشته‌اند. همچنین مقدار آماره t برای بعد اجتماعی برابر با $-8/344$ و مقدار سطح معنی‌داری برابر با $0/000$ که از $0/05$ کمتر است و با توجه به میانگین مربوط به آن که کمتر از 3 هست، با اطمینان 95 درصد می‌توان گفت که به شاخص‌های اجتماعی در تهیه و اجرای طرح‌های هادی توجه چندانی صورت نگرفته و مردم در این زمینه کمترین میزان رضایت را داشته‌اند. مقدار آماره t برای رضایت‌مندی کلی از کاربری‌های پیشنهادی برابر با $-4/47$ و مقدار سطح معنی‌داری برابر با $0/000$ که از $0/05$ کمتر است که با توجه به نتایج به دست آمده

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 159
 بین میانگین امتیاز رضایتمندی کلی از عملکرد کاربری‌های پیشنهادی و عدد 3 اختلاف
 معناداری وجود دارد. بدین ترتیب میانگین عملکرد طرح‌های هادی روستایی در زمینه
 رضایتمندی مردم از کاربری‌های پیشنهادی به طور کلی عدد 2/75 را نشان می‌دهد، لذا
 رضایتمندی از عملکرد کاربری‌های پیشنهادی به طور کلی در حد پایین ارزیابی شده است.

جدول 5. ارزیابی میزان رضایت جوامع روستایی از کاربری‌های مصوب در طرح هادی

استاندارد آزمون = 3									شاخص
فاصله اطمینان 95 درصد اختلاف		بزرگترین تفاوت	معناداری سطح	درجه آزادی	مقدار t	معیار آزمون	میانگین رضایت	تعداد	
پایین	بالا								
0/97	0/74	0/86	0/000	252	15/15	0/904	3/86	253	کالبدی
0/17	-0/04	0/06	0/231	252	1/20	0/890	3/06	253	اقتصادی
0/49	0/25	0/37	0/000	252	5/95	1/002	3/37	253	اکولوژیک
-0/42	-0/68	-0/55	0/000	252	-8/34	1/062	2/44	253	اجتماعی
-0/3586	-0/1395	-0/249	0/000	252	-4/47	0/844	2.75	253	کل

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

شکل 4. وضعیت ارزیابی رضایت کلی از عملکرد کاربری‌های پیشنهادی.

نتیجه‌گیری

با توجه به این‌که امروزه طرح هادی روستایی، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است، ولی این طرح‌ها عمدتاً جنبه‌های کالبدی روستاها را مورد توجه قرار می‌دهند. گرچه در مورد سایر نیازهای روستاها نیز برنامه‌هایی تعیین می‌شود، ولی کمتر اجرا می‌شوند. بررسی سوابق تهیه و اجرای این قبیل طرح‌ها نشان می‌دهد که طرح‌های مذکور به دلایل گوناگون از کارآیی و اثربخشی لازم برخوردار نبوده‌اند. با توجه به اینکه نیازهای جوامع روستایی از جنبه‌های مختلف باید مد نظر قرار گیرد، اما در بررسی‌های صورت گرفته در روستاهای نمونه نشان می‌دهد که طرح‌های هادی در زمینه نیازهای کالبدی و زیست‌محیطی به ترتیب با میانگین‌های 3/86 و 3/37 عملکرد مطلوب‌تری را نسبت به ابعاد اقتصادی و اجتماعی داشته که این ناشی از عدم نگرش سیستمی در تهیه طرح‌های هادی هست. به خصوص در بعد نیازهای اجتماعی عدم آگاه‌سازی و مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه بسیار ضعیف هست. از آن‌جا که مردم در فرایند تهیه و تصویب این طرح‌ها حضور ندارند، مسائل، مشکلات و خواسته‌های آن‌ها در طرح لحاظ نشده‌اند، به همین دلیل در تحقیق حاضر نیز در کل با میانگین 2/75، میزان رضایت‌مندی از طرح‌های هادی روستایی در روستاهای مورد مطالعه در سطح پایین است. متأسفانه در روند تهیه طرح هادی مشارکت مردم از جایگاه قانونی برخوردار نیست و به دلیل اینکه در تدوین شرح خدمات به این امر مهم توجه شایسته نشده؛ لذا مشاورین بر اساس صلاح‌دید خود اقدام به این کار می‌کنند. به همین دلیل دیدگاه فنی بر ارزش‌ها، نظرات و خواسته‌های روستاییان غلبه پیدا می‌کند. با توجه به نتایج به دست آمده از اجرای صحیح برنامه عمرانی مانند طرح هادی روستا و برای جلوگیری از هدر رفت امکانات، سرمایه و نیروی انسانی پیشنهادهای زیر مطرح می‌گردد:

1- با توجه به این‌که برنامه‌ریزی کالبدی فعالیتی است که بیش‌ترین ارتباط را با مردم و کسانی که از نتایج آن متأثر می‌گردند، داراست. از این رو ضروری است به منظور انطباق

نتایج طرح با خواسته‌ها و نیازهای ذی‌نفعان، زمینه‌های مشارکت آنان در فرآیند برنامه‌ریزی کالبدی فراهم گردد. به عنوان نمونه و در جهت تحقق مناسب این موضوع، می‌توان به اهمیت حضور نمایندگان منتخب روستاها (شوراهای اسلامی بخش، روستا، دهیاری و ...) در مراحل تهیه، بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران روستایی اشاره کرد.

2- بهره‌گیری از مشارکت روستاییان، به هنگام مطالعات میدانی، تهیه طرح‌ها و اجرای آن‌ها و ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت عمومی در فرآیند تهیه و اجرای طرح هادی و وجود نهاد رسمی برای ایجاد ظرفیت، به‌کارگیری و ارتقاء مشارکت مردمی در این زمینه‌ها الزامی هست.

3- توجه به توانمندی‌های بومی که هر یک از این توانمندی‌ها و پتانسیل‌ها اثرات مفید خود را در روند اجرای طرح نشان خواهد داد. تسهیل در اجرای طرح، کاهش نسبی هزینه‌های آن و بالأخره ایجاد احساس تعلق نسبت به طرح را می‌توان از اثرات مثبت این توانمندی‌ها به شمار آورد.

4- ضرورت توجه به مدیریت محلی و نقش عاملان توسعه، باید مجریان طرح هادی روستایی را به استفاده از نقش و توان مدیریتی و تسهیل‌گری نهادهای محلی روستایی برانگیزد. چون این نهادهای محلی با توجه به شناختی که از مردم و منطقه مورد مطالعه دارند، می‌توانند زمینه اجرای بهتر طرح را در منطقه ایجاد کنند و به نوعی تسهیل‌کننده روند توسعه در منطقه خود باشند.

5- در تهیه و اجرای طرح‌های هادی باید مطالعه کافی در جهت شناخت تمامی جنبه‌های نیازهای جوامع روستایی صورت بگیرد. برنامه‌ریزی بدون شناخت سیستمی این نیازها باعث کاهش تحقق‌پذیری اهداف این طرح‌ها و در نتیجه هدر رفت بودجه‌ها گشته و منجر به توسعه پایدار در روستاها که هدف اصلی این طرح‌ها هست، نمی‌گردد.

6- برخی از روستاییان به ضوابط و مقررات طرح بی‌توجهی می‌کنند که این امر تحت تأثیر عملکرد نظارتی ضعیف نهادهای محلی روستا، کم توجهی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و مجریان و بی‌اطلاعی و عدم توجه کافی روستاییان است. بی‌تردید شیوع چنین مسئله‌ای

به عنوان تهدید، می‌تواند اجرای دقیق پیشنهادها طرح را خدشه‌دار ساخته و عدم تحقق کامل اهداف آن را به ویژه در حوزه‌هایی چون رعایت حریم روستا، ساخت مسکن مطلوب و رعایت حریم معابر و ... در پی دارد.

7- افزایش سطح آگاهی‌های عمومی روستاییان در زمینه اهداف طرح که باعث جلب اعتماد و همکاری بهتر و مؤثرتر مردم در این زمینه‌ها می‌گردد.

منابع

- استاندارداری خراسان رضوی، (1392)، «آخرین تقسیمات کشوری شهرستان خواف»، مشهد: استانداری خراسان رضوی.
- اسماعیلیان، زهرا، (1380)، «تحلیل جغرافیایی نماگرهای فضایی - کالبدی متروپلیتن تبریز با تاکید بر توسعه درون‌زا و پایدار»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تبریز.
- آسایش، حسین، (1383)، «کارگاه برنامه‌ریزی روستایی (رشته جغرافیا)»، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- بدری، سید علی، و همت علی عبدی نژاد، (1391)، «آشنایی با برنامه‌ها، طرح‌ها و پروژه‌های روستایی». گرگان: انتشارات لغت.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، (1388)، «ارزشیابی اثرات اجرای طرح‌های روستایی». معاونت عمران روستایی، انتشارات بنیاد مسکن، تهران، چاپ اول.
- تقیلو، علی‌اکبر و رضا خسروبیگی، (1388)، «ارزیابی اثرات طرح هادی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی، نمونه موردی: شهرستان کمیجان». اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا.
- جوانی، خدیجه و علیرضا بستانی، (1390)، «ارزیابی اجرای طرح هادی روستایی، پژوهشی در روستای سربالا، شهرستان تربت حیدریه». اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی، مشهد.

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از نتایج اجرای کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های 163
حافظ نیا، محمدرضا، (1387)، «مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی». چاپ 14،
تهران: انتشارات سمت.

درست، سجاد، عباس امینی، سید اسکندر صیدایی و حمید برقی، (1392)، «ارزیابی
میزان تحقق‌پذیری طرح‌های هادی از دیدگاه روستاییان، (نمونه موردی:
دهستان‌های میلاس و سردشت شهرستان لردگان)». مجله پژوهش و برنامه‌ریزی
روستایی، شماره سوم، صص 169-186.

زاهدی، محمد جواد غلامرضا، غفاری و عادل ابراهیمی لویه، (1391)، «کاستی‌های
نظری برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران». فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره
3، شماره 4، صص 7-30.

سازمان برنامه و بودجه، (1378)، «گزارش طرح توسعه روستایی»، تهران: سازمان برنامه
و بودجه. سایت: <http://www.bonyadmaskan.ir>

سرتیپی پور، محسن، (1379)، «ارزیابی تهیه طرح‌های هادی روستایی». بنیاد مسکن
انقلاب اسلامی.

شارع‌پور، محمود، (1370)، «بررسی اثرات اقتصادی-اجتماعی اجرای طرح‌های
بهسازی در روستاهای استان آذربایجان شرقی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه
تهران.

عبدی نژاد، همت علی، (1383)، «نقش زیرساخت‌ها در توسعه روستایی». ارائه شده
در سمینار سازمان بهره‌وری آسیا-سریلانکا، ص 5.

عزیزی، محمد مهدی و احمد، خلیلی، (1387)، «ارزیابی اجرای طرح ویژه بهسازی
مسکن روستایی در استان گیلان». سیزدهمین همایش سیاست‌های توسعه مسکن در
ایران، جلد دوم، تهران.

عزیزپور، فرهاد، احمد خلیلی، آرمین محسن‌زاده و صدیقه حسینی حاصل، (1390)،
«تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی
کشور». فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 135، صص 71-84.

عظیمی، نورالدین و مجید جمشیدیان مجاور، (1384)، «بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی - مطالعه موردی غرب گیلان». نشریه هنرهای زیبا، شماره 22، صص 25-34.

عنابستانی، علی‌اکبر و محمدحسن اکبری، (1391)، «ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه‌ی موردی: شهرستان جهرم)». پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره 44، شماره 4، صص 93-110.

غیور مداح، منصوره، (1385)، «ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی بر توسعه روستایی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.

مرکز آمار ایران، (1390)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن - شهرستان خواف». برگرفته از: www.amar.org.

مطیعی لنگرودی، سید حسن و فاطمه سخایی، (1388)، «مشارکت مردمی و توسعه یافتگی روستایی در دهستان سلکی شهرستان نهاوند». پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره 70، صص 111-128.

موسوی قهدریجانی، محمد، (1383)، «ارزشیابی اثرات اجتماعی طرح‌های بهسازی روستایی استان اصفهان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.

یوسفی، لقمان، (1380)، «ارزیابی کاربری اراضی شهری مطابق شاخص‌های چند گانه، مطالعه موردی پیرانشهر». پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تبریز.